

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холиқулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сейтов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова</i> TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR	14-22
<i>Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich</i> DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023)	23-34
<i>Бобожонова Феруза Хаятовна</i> СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚҲЙИ ВА ҲРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ	35-40
<i>Halimov Tal'at</i> XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA)	41-45
<i>Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich</i> ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI	46-54
<i>Tilavova Shahnoza Salohitdinovna</i> MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR	55-59
<i>Жайнаров Обиджон Ҳамид ўғли</i> XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР (ФАРФОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА).....	60-64
<i>Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li</i> NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024)	65-73
<i>Umarov Baxtishod</i> SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA)..	74-79
<i>Ўўлдошев Салимжон Валиевич</i> ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ҲЙИНЛАРИ	80-85
<i>Askarov Azimjon Odiljon o'g'li</i> O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI	86-91
<i>Eshchanov Hurmat Matnazarovich</i> O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI.....	92-95
<i>Azamatova Gulmira Bayirbekovna</i> O'ZEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOIIYIQTISODIY	

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙOSIY
 ИНАТЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳаййо Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ OSHIRISH VA FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> “ETNOS”, “MILLAT” TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNI FALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDASINONIMIYA HODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLOGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Хасанов Зафар Бахтиyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРНИ АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ MASALALARI 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
MASALALARI 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

<i>Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH	632-640
<i>Юлдошев Рустам Дилшод угли</i> РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ	641-645
<i>Razzakov Baxrom Abdug'afurovich</i> BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH: INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI O'RGANISHGA MISOLIDA.....	646-650
<i>Salimova Shahlo Sayfulloyevna</i> TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI	651-656
<i>Kuchkarova Arofathon</i> MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA)	657-661
<i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i> YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI	662-669
<i>Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH ISTIQBOLLARI	670-675
<i>Saidova Surayyo Yarqulovna</i> NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH TAMOYILLARI	676-686
<i>Djalolov Furqat Fattohovich</i> UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI	687-691
<i>Niyazova Minara Baxramovna</i> TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	692-697
<i>Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li</i> OLY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI	698-702
<i>Boboyeva Zarifa Jahonqulovna</i> SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI.....	703-708
<i>O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich</i> AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOIYILLARI.....	709-713
<i>Muxtshamova Parvina Zahitovna</i> ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH	714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

DEVELOPMENT OF SCIENCE IN BUKHARA DURING THE SAMANID PERIOD (IN THE EXAMPLE OF HISTORY AND MEDICINE)

Umarov Bakhtishod

PhD student at Bukhara State University

b.b.umarov2019@buxdu.uz

Abstract. This article provides information about the comprehensive development of the city of Bukhara, one of the centres of Islamic civilization, famous with the name "Qubbat al-Islam" during the Samanid period, where religious, historical and medical sciences were developed, turning Bukhara into one of the important scientific centres of the caliphate.

Key words: Bukhara, Islam, science, history, medicine, Samanid period.

SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA)

Umarov Baxtishod

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada islom tamadduni markazlaridan biri, "Qubbat ul-islom" nomi bilan mashhur Buxoroning Somoniylar hukmronligi davrida har tomonlama yuksalishi, diniy ilmlarning taraqqiy etishi, xalifalikdagi muhim ilmiy markazlaridan biriga aylanishi, tarix va tabobat sohasining yuqori darajada rivojlanishi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Buxoro, islom, ilm-fan, tarix, tabobat, somoniylar davri

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N09>

Kirish. Qadim va navqiron Buxoro O'zbekistonning moddiy va ma'naviy madaniyat xazinasiga ulkan hissa qo'shgan azim shahar, Sharq va G'arb dunyosida "Qubbat ul-islom" nomi bilan mashhurdir. VIII asrda mintaqaga islom dini kirib kelishi ortidan Buxoro asta-sekin eng muhim diniy markazga aylanib, keyinchalik islom olamida sharif sanaladigan shaharlar qatorida e'tirof etilgan. Somoniylar davriga kelib madaniyat va san'at, me'morchilik va hunarmandchilik rivojlanib, jahon tamadduni va islom olamidagi diniy va dunyoviy ilmlar taraqqiy etgan yirik markaz, olim va ulamolar, tolibi ilmlar yig'ilgan shahar sifatida shuhrat topgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Alohida tadqiqot doirasida o'rganilayotgan ushbu mavzuni yoritishda quyidagilardan foydalanildi:

1. O'rta asrlar arab va fors manbalari
2. Xorijlik olimlar tadqiqot natijalari
3. Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalari

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tarixiy-qiyosiy tahlil, tarixiylik, xolislik, ma'lumotlarni tizimlashtirish kabi metodlardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar.

Buxoro islom kirib kelgunga qadar ham muqaddas shaharlar qatorida bo'lib, buddaviylar va zardushtiyning ko'plab ibodatxonalari bo'lgan. Ruhoniylar va otashparastlarning asosiy yig'iladigan joylari ham dastlab Surxon vohasida, keyinchalik Buxoroga ko'chgan. Hasanxo'ja Nisoriy ham Buxoro har bir asrda o'sha davr din ulamolari yig'iladigan joy bo'lgan deb keltiradi[2, b.27]. Din vakillarining to'planishi, bilimli kishilar va kutubxonalarning faoliyati bu davrda empirik bilimlarning shakllanib, rivojlana boshlaganligi bildiradi. Movarounnahrda ilm-fan rivoji arablar tomonidan mintaqaning fath etilishi va islom dinining keng yoyilishi bilan bog'liqdir.

Buxoroda masjidlar islom dinini yoyish shu bilan bir qatorda asosiy ta'lim maskani vazifasini bajargan. Buxoroliklarning juma namozlariga ishtirok etishi, islom asoslari va ta'limotlarini yaxshiroq o'zlashtirishi uchun Xuroson noibi Qutayba ibn Muslim 713-yilda ilk masjidni bunyod ettirgan [1, b.47]. Aholini rag'batlantirish, masjidlarga jalb qilish maqsadida masjidga kelib juma namozini o'qigan musulmonga 2 dirhamdan pul ham berilgan. Sadriddin Salim Buxoriy ushbu masjidni buxorolik musulmonlar uchun ham ibodatxona, ham maktab, ham madrasa vazifasini o'tagan deb yozib qoldiradi[9, b.27]. Shaharda musulmonlarni ortib borishi, masjid va madrasalarga bo'lgan ehtiyojni ham oshirib borgan.

VIII asr oxiri –IX asr boshlarida Buxoro sharqning mashhur ilm markazlari qatoriga qo'shiladi. Abu Havs Kabir al-Buxoriy Movarounnahrda hanafiylik mazhabining yoyilishi, kalom ilmi ravnaqi yo'lida ulkan hissa qo'shgan. Uning sharofati bilan keyinchalik Buxoro "Qubbat ul-islom" nomi bilan ulug'langan[1, b.53; 11, c.36-37]. Abu Havs Kabir Buxoroda bir nechta masjid va madrasalar bunyod ettirib, islom ilmini xalqqa tarqatishga harakat qilgan. Buxorodagi dastlabki madrasalardan biri ham "Abu Havs Kabir al-Buxoriy madrasasi" deb atalgan[10, b.36]. Unda tahsil olish uchun uzoq mamlakatlardan ko'plab talabalar kelgan.

Somoniylar davrida maktab va ta'lim rivojiga alohida e'tibor qaratilgan. Hukmdorlar, mansabdor shaxslar, boylar va mashhur sarkardalar ilm-fan va madaniyatni yuksaltirishga homiylik qilishganligi, shu bilan bir qatorda o'z farzandlarini o'qitish va tarbiyalash, diniy va dunyoviy ilmlarni puxta egallashga yo'naltirish maqsadida xonadonlariga faqihlar, olimlar va shoirlarni to'plab, bazmlar uyushtirganlar va ulardan tarbiyachi sifatida foydalanganlar.

Buxorolik tarbiyachilar orasida eng mashhuri Abu Ibrohim Ismoil ibn Ahmad al-Badiahuniy bo'lib, u kishidan Abu Muhammad Abdulaziz ibn Muhammad an-Naxshabiy al-Hofiz tahsil olgan. As-Sam'oniyy esa Ismoil al-Badixuniyini "Omilar shayxi" deb atagan. Abu Bakr Abdulloh ibn Muhammad al-Budayliy buxorolik mashhur fiqhshunos va hanafiylik mazhabining peshqadam shayxlaridan bo'lib, Abu Abdurahmon ibn Abu Laysdan tahsil olganlar[3, b.21-22]. Imom as-Suyutiy Abu Hafs Muhammad ibn Muso az-Zomiy an-Nahviy haqida shunday degan: "U tarbiyachilikdan Buxoro xatlar devonidagi mustahkam o'ringacha ko'tarilgan"[15, b.196]. Ko'rinib turibdiki, tarbiyachilar va o'qituvchilar faoliyati butun xalqni bilimli qilish bilan birga Buxoroning ilm markazi sifatidagi rolini oshirishdagi asosiy omillardan biri bo'lgan.

Amir Ismoil Somoniyy ham o'z farzandlariga tarbiyachi yollagan va uni juda hurmat qilgan. Somoniylar sulolasi mashhur vazirlaridan Abulfazl Marvaziy, Abu Ali Muhammad Ba'lamiylar tarbiyachilik qilgan. Somoniylar davrida ilm-fan rivojlanishiga Abu Fazl

Muhammad ibn Abdulloh Bal'amiy, Abu Abdulloh Ahmad ibn Muhammad Jayhoniyy, Abu Ali Muhammad ibn Muhammad Bal'ami kabi bosh vazir lavozimida faoliyat yuritgan bilimli zotlar o'z hissasini qo'shgan.

Madrasalar somoniylar davrida asosiy ilm tarqatuvchi maskan hisoblanib, ularning o'quv rejalariga o'sha davrning qiroat, fiqh, lug'at ilmi, hisobga o'xshash ham diniy, ham dunyoviy fanlar kiritilgan[7,69]. Qobiliyatli bitiruvchilar o'qishlarini Farjak, Kalobodiy, G'aribiya, Kulartegin kabi yirik madrasalarda davom ettirib, ilm-fanning yuqori cho'qqilarini egallagan va tijoratchi, olim, mudarris, shoir va yozuvchi bo'lib kamol topgan.

Somoniylar hukmdorlar va mashhur olimlar Buxoroda ilm va dinga xizmat qilishini ko'zlab madrasalar ta'sis etishgan. Ismoil Somoniyy ko'plab bunyodkorlik ishlari qatorida ko'plab madrasalar qurdirganligi va uning zamonida madrasalar soni islom sharqidagi madrasalar sonidan ko'p bo'lganligi islom manbalarida qayd etilgan[15, b.198]. Shuningdek, Imom Abu Bakr Muhammad ibn Fazl "Sikkat ul-hadid" ("Temirchilar ko'chasi")da madrasaga asos solgan. Unda Abu Nasr Ahmad ibn Muhammad al-Jo'zaniy talabalarga fiqhdan ta'lim bergan[3, b.31]. Madrasalarda darslar arab tilida olib borilgan bo'lib, talabalarni o'ziga xos qo'llab-quvvatlash maqsadida mudarrislar tomonidan hadyalar berib turilgan.

Buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashgan Buxoro Somoniylar hukmdorlarning bosh shahri sifatida IX-X asrlarda sharqning eng taraqqiy etgan shaharlaridan biriga aylandi. Ilm olish uchun Buxoroga Bag'dod, Basra, Balx, Hirot, Marv, Nishopur shaharlaridan kelishgan. Tolib-u ilmlardan tashqari hatto dars ber maqsadida Bag'dod, Sanad va Andalus kabi olis hududlardan mudarrislar ham tashrif buyurgan. Andalus shayxlari tarixi asari bilan mashhur Muhammad ibn Solih al-Qurtubiy al-Andalusiy ana shunday mudarrislardan biridir[15,198]. Shuningdek, Abu Ishoq Ibrohim ibn Ali al-Forisiy, Abul Fazl Muhammad ibn Ahmad ibn Abdulloh al-Balxiy, Abu Ahmad Muhammad ibn Muhammad ibn Hasan an-Nasafiy, Said ibn Xalaf al-Balxiy, Abul Fazl ibn Muhammad ibn Ahmad al-Marvaziy[1, b.15] va boshqalar buxoroliklar farzandlariga yaxshi dars berganlari, sidqidil xizmat qilganliklari katta mansablarga sazovor bo'lganlari tufayli bu shaharda katta obro' va e'tiborga orttirganlar.

Abu Mansur as-Saolibiy o'zining "Yatimat ut-Dahr" asarida mintaqada ijod qilgan 119 shoirning 25 tasi g'arbiy Eron va xalifalikning turli burchaklaridan kelganligini qayd etadi. Movarounnahrda kelgan faoliyat yuritgan shoirlardan 2 nafari abbosiylar xonadoni vakili bo'lganligi diqqatga sazovor[14, c.4-6]. Yuqoridagi ma'lumotlarga asoslanib, X asrda Buxoro ta'lim-tarbiya markazi sifatida Bag'dod bilan tengma-teng raqobat qila olganligini qayd etish mumkin.

Buxoroda tarix ilmi ancha taraqqiy etgan. Xususan, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ahmad ibn Sulaymoni Buxoriy (vafoti 924-yil) Somoniylarning markaziy shahri Buxoro tarixiga bag'ishlab asar yozgan [16, c.199]. Fiqhshunos olim Dovud ibn Muhammad ibn Muso Avdaniy Buxoriyning (932 yil vafoti) "Ahsan az-zamon" (Davrning eng yaxshi voqealari) nomli tarixiy asari borligi haqida ham ma'lumotlar bizgacha yetib kelgan[20. b.29]. Bular tarix ilmi bo'yicha buxoroliklarning dastlabki ishlaridan hisoblanadi.

IX asr boshlarida Buxoroda yashagan asli balxlik geograf olim Abu Zayd ibn Sahl Balxiy 60 ga yaqin asar yozib qoldirgan bo'lib, "Suvar ul-aqolim" va "Kitob fi fazilati ilm il-axbor" asarlarida ayrim tarixiy jarayonlar bayoni keltirilgan.

Somoniylar vaziri Abu Abdulloh Ahmad ibn Muhammad Jayhoniyy davlat ishlari bilan bir vaqtda "Ashkol ul-olam" asarini ham yozib qoldirgan[4, b.4]. Ahmad al-Jayhoniyyning

zamondoshi, geograf olim, Abu-Dulaf ham shu davrda yashab o'zidan "Risalat ul-avval" va "Risalat ul-uxro" kabi qimmatli ma'lumotlarni beruvchi asarlarni qoldirgan[6, b.95].

Movarounnahr tarixnavisligining asoschilaridan biri Abu Bakr Narshaxiy (899-959) somoniylar davrining yirik olimlaridan biri bo'lib, Buxoroning paydo bo'lishi, unga tutash hududlar, vohaga islom dinining kirib kelishidan to Somoniylar hukmronligigacha bo'lgan tarixini haqida batafsil ma'lumot beruvchi "Buxoro tarixi"ni yozib qoldirgan. O'rta Osiyoning VIII-XII asrlar tarixiga oid deyarli barcha ilmiy-tadqiqot ishlarida Narshaxiy asari tilga olinadi. Asar arab tilida yozilgan va unda Buxoro bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotni qamrab olgan.

Buxoroda tarix ilmi rivojining yana bir yorqin namunasi sifatida 964-yilda aholining tarixdan yaxshiroq xabardori bo'lishi maqsadida "Tarix ut-Tabariy"ning fors tiliga tarjima qilinganligini ham ko'rsatish mumkin. Asar amir Mansur ibn Nuh topshirig'iga binoan vazir Abu Ali al-Bal'amiy tomonidan tarjima qilingan[5, c.217].

Taxminan shu davrda yashab ijod qilgan tarixchi Abul Husayn ibn Ahmad Sallomiy bo'lib, u mashhur tarixchi olim Ibrohim ibn-Muhammad al-Bayhaqiyning shogirdi va feodal Abu Ali Chag'oniyni safdoshi bo'lgan. Abul Husayn ibn Ahmad Sallomiy 955-yil arab tilida "At-tarix fi axbori vuloti Xuroson" asarini yozadi va ushbu asarda X asr o'rtasidagi voqea-hodisalar boyini keltiriladi. Afsuski, ushbu asar bizgacha yetib kelmagan[16, c.199]. Keyingi davr arab va fors tarixchilari Gardiziy, Ibn al-Asir, Ibn Xallikon asarlarida ayrim ma'lumotlar Ahmad Sallomiydan keltirilganligi qayd etiladi.

Somoniy hukmdor Mansur ibn Abdumalik davrida faoliyat olib borgan tarixchi Mutahhar ibn Tohir Maqdisiy (vafoti 966 yildan keyin) asli Qudduslik bo'lib, Balxda yashagan. Bizning fikrimizcha, Al-Maqdisiy o'zining mashhur "Kitob al-bad va-t-tarix" (Ibtido va tarix kitobi)ni somoniylar vazirlaridan Abu Mansur Yusuf ibn Is'hoq topshirig'iga binoan yozadi. Asarni yozish ishlari 966-yilda yakunlangan bo'lib, islom tarixshunosligining nodir asarlaridan biri hisoblanadi[21, c. 91-92]. Ushbu asar bizgacha faqatgina bir nusxada yetib kelgan[22, c.22-23].

Asli nishopurlik Abu Mansur Abdulmalik ibn Muhammad ibn Ismoil as-Saolibiy ham tarixchi, ham adabiyotchi sifatda mashhur bo'lib, madaniyat markazi sifatida yuksalgan Buxoroda ma'lum vaqt ijod qilgan. As-Saolibiy "Yatimat ud-dahr", "Tatimat al-Yatima" va "Kitob al-g'urar" asarlari X-XI asr tarixi va madaniy hayotini o'rganishda muhim manbalar hisoblanadi[17, b.126.]. As-Saolibiy Somoniylar davrida Buxoroda kechgan madaniy hayotni yoritib berishga yordam beruvchi qimmatbaho asar yozib qoldirgan. "Yatimat ud-dahr"ni "X-XI asr shoirlarining o'ziga xos ensiklopedik to'plami" deb atasak xato qilmagan bo'lamiz.

Abu Nasr Muhammad ibn Abduljabbor Utbiy ham vaqtida Buxoroda bo'lib, somoniylar hukmronligining so'nggi yillari haqida ma'lumot beruvchi asar yozgan yirik tarixchilardan sanaladi. Manbalarda va tarixiy adabiyotlarda Abu Nasr al-Utbiy o'z davrining yetuk shoiri, adib va tarixchisi sifatida gavdalanib, qator asarlar ta'rif etganligi qayd etiladi[19, b.7]. Utbiyning "Tarixi-Yaminiy" asari 1021 yilda yozib tugatilgan bo'lib, O'rta Osiyo va Xurosonning qariyb yarim asrlik tarixiga oid asosiy manbalardan biridir. Asarda 975–1021 yillarda ya'ni somoniylar va g'aznaviylar davrida Movarounnahr va Xurosonda yuz bergan asosiy voqealar bayoni keltiriladi. Muallif o'z xizmat vazifalari doirasida (shaxsiy kotib, noib, pochta boshlig'i, diplomatik xodim) turli yozishmalardan, yozma hujjat materiallaridan foydalanish imkoniga ega bo'lgan[18, 6.72]. Manba Buxoro, Samarqand, Termiz, Nasaf, Shosh kabi shaharlarning

tarixiy rivojlanishi, X–XI asrlarda mamlakatimizda mavjud bo‘lgan davlatchilik asoslarini ilmiy o‘rganishda bebaho birlamchi manbalardan bo‘lib xizmat qiladi.

Somoniylar hukmronligi davrida Buxoroda tabobat ilmi juda tez va yuqori darajada taraqqiy etgan. Islom olamining mashhur ikki tabibi Abu Bakr ar-Roziy va Abu Ali ibn Sinolar samarali faoliyati bilan nafaqat Buxoro, balki butun bashariyat tabobat ilmining turli sohalarini rivojlantirishga ulkan hissa qo‘shishdi. Abu Bakr ar-Roziydan “Al-Mansuriy fi-t-tib”, “at-Tibb al-mulukiy”, Ibn Sinodan “Al-qonun fi-t-tib”, “Kitob ash-shifo” asarlari bizgacha yetib kelgan. Abu Ali ibn Sino qomusiy bilim sohibi bo‘lib, falsafaga oid 80 ta, ruhshunoslikka oid 26 ta, tibbiyotga oid 23 ta asar yozib qoldirgan [13, b.21].

Buxorolik tabiblardan Abu Tohir Ibrohim ibn Ahmad as-Sa‘id at-Tabib, shoir Abu-l-Husayn Ahmad ibn Muhammad al-Mutim al-Ifriqiy, Muhammad al-Afzal at-Turkiylar ham g‘oyat mashhur bo‘lishgan [12, b.10]. Narshaxiy asarida Buxoroning birinchi tabibi sifatida Nasr ibn Sayyor buyrug‘i bilan buxorxudotni davolashga harakat qilgan “Qariha” ismini eslatib o‘tgan [8, b.63]. Tabiblarning ko‘rsatmalari, to‘g‘ri ovqatlanish va gigiyenaga alohida e‘tiborning ortishi natijasida Buxoroda kasalliklar boshqa shaharlarda nisbatan kam uchraganligi tarixiy asarlarda eslatib o‘tiladi.

X asr ikkinchi yarmida Buxoro tibbiyot ilmi bo‘yicha yirik markazlar qatoriga qo‘shildi. Bu davrda faoliyat olib borgan Abu Bakr Rabi ibn Ahmad al-Ahavaniy Buxoriy (vafoti 983-yil) o‘z davrining yirik tabiblaridan hisoblanadi. Somoniylar davrida anatomiya, farmokologiya va farmasevtika bo‘yicha qimmatli ma‘lumotlar yozib qoldirilgan “Hidoyat al-mutaalimin fi-t-tib” asari bilan mashhur bo‘lgan [23. b.427]. Abu Mansur Hasan ibn Nuh Qumri somoniy hukmdorlar saroyi tabiblaridan hisoblanib, o‘z davrida Buxoroda nom chiqargan tabiblardan bo‘lgan. O‘z tarkibiga 350 ta tibbiy terminlarni olgan O‘rta Osiyodagi dastlabki tibbiyot terminlari jamlangan “Kitob at-Tanvir” lug‘ati, shuningdek, “Risola dar iloji amrozi sidr” asari ham Nuh Qumriga tegishli hisoblanadi.

Xulosa. Sharqshunos olim Adam Mets o‘zining “Islom renessansi” asarida IX-X asrlarda musulmonlar hayotida taraqqiyot boshlanib, ilm-fanning turli sohaları yuksalganligini qayd etadi. Ana shunday yuksalish davrida ilm markazi sifatida Bag‘dod, adabiyot, fiqh sohaları bilan Nishopur, Marv shaharlari ancha taraqqiy etadi. Movarounnahrda hokimiyatning Somoniylar qo‘liga o‘tishi va markazning Buxoroga ko‘chirilishi bilan bu mintaqada ham yuksalish boshlanadi. Dastavval, Abu Havs Kabir al-Buxoriy sharaflariga shahar “Qubbat ul-islom” nomini olgan bo‘lsa, buyuk muhaddis Imom Buxoriy zamonlarida hadis ilmining oltin davri Buxorodan boshlanadi. Ismoil Somoniy va keyingi hukmdorlar davrida ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan amallar, shuningdek, bunyod etilgan madrasalar Movarounnahrda madaniyat rivojlanishining bosh omillaridan bo‘lib xizmat qildi. Bu davrda Buxoroda tarix va tibbiyot kabi fan tarmoqlari juda rivojlanib, butun islom olami tolib-u ilmlari kelib ilm oladigan muqaddas maskanga aylandi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар Наршахий. Бухоро Тарихи. –Т.: Шарқ баёзи, 1993. – 122 б.
2. Ҳасанхўжа Нисорий. Музакири аҳбоб. Форс тилидан таржима ва изоҳлар муаллифи Исмоил Бекжон. –Тошкент. Халқ мероси нашриёти, 1993. –343 б.

3. Абу Саъд Абдулкарим ибн Мухаммад ибн Мансур ат-Тамимий ас-Самъоний. «Насабнома» (ал-Ансоб). (VIII-XII асрда яшаган Ўзбекистонлик олимлар ҳақида маълумот). –Тошкент: “Hilol-nashr” нашриёти, 2017. -335 б.
4. Абу Абдулло Мухаммад бинни Аҳмад ал-Жайҳоний. Ашкол-ул-олам. – Бухоро: “Sadriddin Salim Vuxoriy” нашриёти, 2022. -56 б.
5. Мухторов А. Сомониён: замон ва макон. –Душанбе: “Сурушан”, 1999. – 288 с.
6. Madraimov A., Fuzailova G. Manbashunoslik. – Т.:O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008.-264 б.
7. Халимов А. Развитие науки и школы в период Саманидов. Душанбе, «Шуджоиён», 2009. – 119 с.
8. Абу Бакр Мухаммад ибн Джа‘фар ан-Наршахи. Та’рих-и Бухара. История Бухары. Перевод, комментарии и примечания Ш.С.Камолиддина. Археолого-топографический комментарий Е.Г.Некрасовой. — Ташкент: SMIA-SIA, 2011. -600 с.
9. Садриддин Салим Бухорий. Бухоронинг табаррук зиёратгоҳлари. –Бухоро.: “Дурдона”, 2012. – 291 б.
10. Раҳимов К. Мовароуннаҳр тасаввуфи тарихи: таълимотнинг шаклланиши ва тизимлаштирилиши (VIII-XI асрлар). –Тошкент: Akademnashr, 2020. – 400 б.
11. Казаков Б. Хазрати Имам – Абу Хафс Кабир Бухари. // Бухоро мавжлари. 2007 г. №4. - с.36-37.
12. Абдуҳалимов Б.А., Хасанов М., Раҳимов К. IX–XI асрларда Бухорода табобатнинг ривожини // Научное наследие Ибн Сины и актуальные проблемы современной медицины, VIII-Международные Авиценновские чтения. –Бухара, 2015. –С.10-11.
13. Маматова Н.М. Буюк донишманднинг маънавий мероси // Научное наследие Ибн Сины и актуальные проблемы современной медицины, VIII-Международные Авиценновские чтения. –Бухара, 2015. –С.21.
14. Кадиров А.М. Развитие науки и литературы в государстве Саманидов // Вестник Чувашского государственного института культуры и искусств. –2017. –№.12. –С.4-6.
15. Рахимов К. VII-XII асрларда Бухорода илф-фан ривожини // Бухоронинг жаҳон маданиятидаги ўрни мавзусидаги илмий-амалий анжуман, 2020 йил 27 апрел. – Бухоро. –Б.195-211.
16. Неъматов Н. Давлати Сомониён: тоҷикон дар асрҳои IX-X. –Душанбе: Ирфон. 1989. - 304 с.
17. Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. – Т.: Ўқитувчи, 2001. – 352 б.
18. Мадраимов А., Фузаилова Г. Манбашунослик. – Тошкент: Фан, 2007. -294 б.
19. Bekmurodova L. T. “Tarixi Yaminiiy” asarida O’rta Osiyoga oid tarixiy-geografik ma’lumotlar // SamDU. Ilmiy axborotnoma, 2020-yil, 6-son. –B.6-10.
20. Mamadaliyev N. Somoniylar sulolasi hukmronligi davrida tarix fani holati: asosiy yo’nalishlar, asarlar va ularning ahamiyati // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, 2023, № 12. –B.27-30.
21. Кузнецов В. А. ‘Илм ат-та’рих в системе исламского знания (VIII – XV вв.). Санкт-Петербург, 2015. -121 с. Url: <http://hdl.handle.net/11701/6536>
22. Ш.С.Камолиддин, З.А.Илхамов. Источники по средневековой истории средней азии. Учебно-методическое пособие. Т.:2018. -81 с.
23. Нуриён А.Р., Юсуфи С.Д. Фармацевтические познания в Саманидскую эпоху // Вестник Авиценны. –2017. Vol.19. – №.3. –С.422-430.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).